

Is bosbeheer overbodig?

A. van Maaren

Vakgroep Boshulshoudkunde LH, Wageningen

De titel van deze bijdrage in de discussie rond de vraagstukken van bosbeheer in Nederland lijkt bijzonder retorisch, maar is dit toch niet.

Er gebeuren vandaag de dag (net als vroeger) vele overbodige dingen, en het blijft een goede zaak te overwegen overbodige zaken achterwege te gaan laten en andere zaken, die dringend aandacht vragen, ter hand te nemen. De besluitvorming hierover gaat ons allemaal aan. De herwaardering van bosbouw, het beheer van bossen en het beleid van de overheden terzake behoort dan ook in den brede en uiter-aard in het Nederlands Bosbouw Tijdschrift aan de orde te zijn c.q. te worden voortgezet.

De Minister van Landbouw en Visserij heeft in maart 1977 van zijn visie doen blijken. Indien u er nog niet toe gekomen bent kennis te nemen van de "Structuurvisie op het bos en de bosbouw", dan wordt het wel de hoogste tijd. Wellicht kan een herdruk van dit geschrift plaatsvinden, want het is inmiddels uitverkocht.

In de volgende kolommen wordt een poging gedaan om de discussie voort te zetten of, voorzover nog niet begonnen, op gang te brengen.

Onze huidige bossen

Bos is een vorm van vegetatie die van oorsprong meer dan de helft van de landoppervlakte op de aardbol moet hebben bedekt. We moeten ons daarbij echter niet voorstellen, dat het bos overal hetzelfde is geweest. De zeer gevarieerde groeiomstandigheden van vooral bodem en klimaat hebben voor een grote diversiteit en een zeker mozaïek gezorgd. De climax ervan is wel vaak een hoog opgaand en vrij dicht gesloten geboomte. Dit komt echter niet overal gelijktijdig voor: waar een climax is moet immers ook sprake zijn van een situatie van verval en vernieuwing, van "vanaf de grond af opnieuw beginnen". Dit gebeuren wordt ook wel aangeduid met het begrip katastrophe, omdat wij mensen de natuurlijke gang der dingen niet helemaal en "en detail" kunnen overzien. In feite is het een onderdeel van de natuurlijke kringloop, ook in het bos. En dat gaat lang niet

altijd boomsgewijs, maar vaak over een meer of minder grote oppervlakte tegelijk. Westhoff, Sissingh en anderen hebben dat al vaker uitgelegd.

Bij de toeneming van de wereldbevolking, maar vooral door de techniek en slechte praktijken zijn grote delen van het oorspronkelijke bosareaal verdwenen. Soms hebben ze plaats gemaakt voor akkers en weidegronden, soms echter voor steppen en zelfs woestijnen, waar nauwelijks meer leven mogelijk is. Reeds jaren geleden is onderkend, dat het gebruik, dat mensen van bossen maken, zodanig zou moeten zijn, dat verwoesting achterwege blijft; veel eerder zou het gebruik erop gericht moeten zijn dat het bos ondanks het gebruik van zijn produkten als bladeren, schors, sappen, vruchten en hout, zoveel mogelijk in stand blijft: een goed beheer van de natuurlijke hulpbron ten gunste van een groeiende wereldbevolking. Een methode, die veel beoefend is, bestaat uit het vervangen van de oorspronkelijke bomen in het bos door één of meer soorten, die de gewenste produkten leveren. De katastrophe wordt daarbij min of meer gevormd door de oogst van de produkten. De vraag mag gesteld worden of de wijze van vervangen hier en daar de bron niet zodanig aantast, dat deze niet meer als bron kan functioneren.

In Nederland zijn bijna alle schakeringen van het geschetste gebeuren aanwezig: de bossen werden verwoest en gedegradeerd tot naakte heidevelden en zelfs zandverstuivingen (Atlantische woestijnen, zoals Schimmel ze noemt), andere delen werden omgevormd tot hakhout of eenvormig beukenbos (malenbossen). Sinds ruim honderd jaar is vervolgens ook de aanplant van meer profijtelijke boomsoorten beoefend, maar dan niet, zoals thans elders in de wereld wel gebeurt, door omvorming van natuurlijke (oer-)bossen, maar door het opnieuw (kunstmatig) bebossen van zandverstuivingen en heidevelden en de doorplanting van de niet meer zinvol geachte hakhout- of middenbossen, vaak ook met boomsoorten die in ons land (nog) niet van nature thuis behoorden. Het enige waarover in Nederland niet meer beschikt kan worden is het oorspron-

kelijke bos (d.w.z. oorspronkelijke bodemsituatie met de er van nature bijbehorende bosbegroeiing). En daarmee komen we in de buurt van het opgeworpen vraagstuk: is beheer van bos overbodig of niet.

Van nature niet nodig

"Van nature" heeft bos geen beheer van mensen nodig; het is een vorm van hoogmoed te denken, dat de natuur de mens nodig heeft om in stand te blijven; we kunnen beter weten. En dit geldt zeer specifiek voor het bos; want heidevelden, hakhout, schraalgrasland, al deze begroeiingsvormen hebben de mens en zijn praktijken maar al te zeer nodig om in stand te blijven, maar het bos van oorsprong beslist niet. Nog sterker: heidevelden, hakhout enz. worden weer tot een of andere vorm van bos als het "beheer" ervan achterwege blijft: iets om over na te denken voor al diegenen die wat meer "natuurbos" zouden wensen...

Bosbeheer is duidelijk overbodig, indien we genoeg nemen met hetgeen de bosbegroeiing, die zich op de door het vroegere gebruik mishandelde en verarmde gronden kan manifesteren (het "natuurbos"), ons te bieden heeft. Beheer wordt nodig naarmate we hogere eisen stellen aan die delen van het Nederlandse territoir, die we aan het bos toebedelen, om er als samenleving profijt van te hebben.

Naar mijn mening hangt het er dus vanaf, in welke mate we menen de "produkten" van het bos nodig te hebben, dat wil zeggen in welke omvang en van welke aard en kwaliteit. En daar passen heel goed natuurlijke bosbegroeiingen bij, zeker voorzover deze een aanvulling betekenen op de andere typen van natuurgebieden in ons land. In deze gevallen zullen de beheershandelingen gekenmerkt worden door een minimum aan menselijke ingrepen. Echter stellen ook de toenemende behoefte inzake de schaarser wordende grondstof hout, de mogelijkheden voor openlucht recreatie en een gedifferentieerd landschap hun eisen. Binnen het beperkte territoir van Nederland zullen we moeten kiezen, delen of combineren.

Wie maakt het uit?

"We" stellen eisen, "we" bedelen toe en "we" menen; wie zijn die "we"? Dat zijn er binnenkort 14 miljoen, allemaal Nederlanders die zo hun dagelijkse behoeften en hun wensen voor morgen hebben. Bij die behoeften en wensen zijn vele materiële en immateriële zaken, die met het bos van doen hebben. En het is helemaal niet zo essentieel daarbij te moeten con-

stateren, dat binnen de Nederlandse grenzen niet alles "geproduceerd" kan worden wat we met z'n allen gebruiken en verbruiken; maar wel, dat ons land arm is aan grondstoffen, dat steenkool, olie en aardgas eindig zijn, maar dat het bos steeds maar voort gaat met zijn diensten waaronder het produkt hout aan te bieden, mits we er maar voor zorgen, dat de groeiplaats en het bos optimaal kunnen blijven functioneren. Opnieuw "we", want het zijn "wijzelf" die met elkaar uitmaken hoe, wat en waar, ook wat het bos betreft.

Met het "waar" houdt zich de zgn. ruimtelijke ordening in ons land bezig (zie b.v. de Derde Nota op de Ruimtelijke Ordening die in procedure is). Het "hoe en wat" is meer een zaak van de beheerder, de bestuurder van de processen in het bos, maar ook hij krijgt zijn aanwijzingen, zijn prikkels om het één te doen en het ander na te laten, uit de samenleving, hetzij via het marktmechanisme hetzij via wettelijke regelingen.

De beheersdoelen

De sinds het midden van de vorige eeuw bij stukken en brokken aangeplante bossen, aangeplant omdat we die toen nodig vonden, zijn nog verre van stabiel. Er zijn zelfs plekken waar het wellicht aantrekkelijker is om, bij gelijke inspanning, een andere begroeiingsvorm te kiezen dan bos.

Maar ook in vele andere situaties zijn de relatief jonge bossen blijkbaar nog erg kwetsbaar. In de afgelopen 25 jaar zijn er wel wat aantastingen en problemen in de bossen aan de orde geweest: de dennebladwesp en de fijnsparrebladwesp (ongeveer 20 jaar geleden); de groene sparrebladluik, bekend uit de IJsselmeerpolders; de douglaswolluis, de denne-scheerder, de dennelotrups; de letterzetter (nog maar recent als gevolg van de stormrampen); het zijn allemaal normale begeleiders van het bos, net zoals honingzwam, wortelzwam, harsdas en andere schimmelige bosbewoners. Om nog maar te zwijgen van typische cultuurbegeleiders, die optreden als gevolg van menselijke bezigheden, zoals de grote en de kleine dennesnuittor en de koffievuurtjeszwam. En dan zijn er nog storm, ijzel, sneeuw en nachtvorst, droogte en dergelijke klimatologische hindernissen.

Beslist niet alleen naaldbomen lijden hiervan, maar ook loofbomen als iep (lepeziekte), beuk (massale sterfte door meer dan één oorzaak) en elk (elkebladroller, wintervlinder, bastaardsatijnvlinder).

Beslist niet alleen naaldbomen dus. Vooral vanwege de groeiplaatsomstandigheden hebben we op het ogenblik meer naald- dan loofbomen in Nederland, althans in de bossen. Dit kan bij een spectaculaire

Het bos heeft vele functies.
Foto: Staatsbosbeheer

calamiteit het beeld wat vertekenen in het nadeel van naaldbomen.

Het is overigens begrijpelijk dat calamiteiten onrust veroorzaken, bij de beheerders, maar ook bij bezoekers en de velen die "een mening" hebben en daarvan doen blijken. De tamelijk eenvormige bossen van de pionierfase zijn inderdaad extra kwetsbaar voor overigens zeer natuurlijke aantastingen van bomen en struiken. Wat in de normale kringloop van het bos tot het normale mechanisme behoort krijgt in deze fase soms buitengewone proporties.

Het juiste antwoord hierop is: weloverwogen en doelmatig beheer. Zoals een heideveld, dat niet meer begraasd, afgeplagd en afgebrand wordt, omdat dat niet meer nuttig gevonden werd, ten ondergaat aan heidehaantje (familie van het elzenhaantje, maar allebei kevertjes) en opslag van struiken en bomen, zo zullen ook onze (cultuur) bossen bij voortduring beheer en daarbij behorende handelingen vragen. Dit te meer wanneer onze aangelegde bossen in staat moeten zijn de meerdere functies die bos van nature vervult, op redelijke termijn tegelijkertijd en op een hoog niveau te vervullen, althans hierop berekend moeten zijn in de nabije toekomst.

Het gaat bij dit beheer en deze handelingen in feite om het begeleiden van natuurlijke processen in de richting van optimaal functionerende bossen. De mate waarin de handelingen worden uitgevoerd hangt dan samen met het aantal en de omvang van de functies die we met elkaar vinden dat het bos moet vervullen:

- het ene bos meer van dit, het andere bos meer van dat;
- functies doorgaans gecombineerd, soms slechts in beperkte mate;
- lieft morgen gerealiseerd, in sommige gevallen is daarvoor nog wel 100 jaar nodig.

Het gaat kennelijk om zorgvuldige bepaling van de doelstellingen die uiteraard binnen de mogelijkheden van de groeiplaats moeten liggen.

Hoe nu verder

Hiermee is nog lang niet alles gezegd. Er blijven nog vele vragen te beantwoorden over. Om er maar eens één te noemen: de methoden, die vandaag de dag gebruikelijk zijn in de houtoogst, de bosverzorging en de verjonging van bossen, staan die nergens op

gespannen voet met de inmiddels verworven wetenschappelijke inzichten omtrent de bosinstandhouding en -ontwikkeling? Het ziet er naar uit, dat op dit arbeidsveld nog veel inspanning nodig is, waarbij op een hoog rendement gerekend kan worden. En die hier en daar rond gestrooide soms wat sprookjesachtige verhalen over de noodzakelijke natuurlijkeheid van bossen bijvoorbeeld, met de simpele suggestie, dat de behoefte aan natuurbos (is dit geen pleonasme?) onder Nederlandse omstandigheden zou moeten prevaleren boven de behoefte aan de voorziening van de samenleving met b.v. hout. Stoelt dit op enig wetenschappelijk onderzoek? Bosbouw verandert de groeiplaats Immers niet, de bosontwikkeling verrijkt deze wel en sommige beheerders hebben daar nog moeite mee ook. De hypothese dat hout schaars wordt en derhalve de winning ervan de nodige prioriteit moet hebben bij de beleids- en beheersdoeleinden inzake het Nederlandse bos, is daarmee in ieder geval niet omvergeworpen. Dat het beheer van bos, dat bewust gericht is op het te zijner tijd oogsten van hout, geen ruimte laat voor de natuurlijke processen in het bos is beslist een onjuiste interpretatie van de huidige verschijningsvorm van vele huidige (cultuur)bossen.

Het is ook nog een vraagstuk in hoeverre het op enige schaal aan de natuur overlaten van bossen belangrijke consequenties heeft voor de werkgelegenheid in deze bossen en de erbij betrokken bedrijfskolom. Echter moet langzamerhand in dit verband ook de vraag gesteld worden of de moeilijke financiële positie van het bos (niet alleen in Nederland, maar in geheel West-Europa) de aandacht niet te veel gericht heeft op methodieken, rationalisering en mechanisering, die met het bos als natuurlijk milieu in strijd dreigen te komen.

De resultaten van het wetenschappelijk onderzoek die inmiddels wel beschikbaar zijn, lijken beter verbreid en toegepast te kunnen worden. Dit betreft allerlei handelingen in onze bossen, zoals de methoden van bosverzorging en -verjonging maar ook de zorgvuldige omgang met oude bomen en bossen. Het is doorgaans minder moeilijk om theoretische beschouwingen over meervoudige doelstellingen op papier te zetten dan om bossen zodanig te beheren dat het meervoudige nut er werkelijk uit komt. De verschillende functies, die gecombineerd gedacht worden, vragen in veel gevallen wederzijdse aanpassing en de daarbij behorende beheersdaden. De beschikbare inzichten en resultaten van onderzoek en praktijk zullen dan ook meer en meer gemeengoed moeten worden.

En er zal ongetwijfeld nog meer studie nodig zijn om te bereiken, dat het Nederlandse bos inclusief de

voorgenomen uitbreiding van het areaal in de nabije toekomst aan de verschillende en niet altijd zo gemakkelijk tot "meervoudige doelstellingen" te verenigen wensen zal kunnen voldoen.

Wellicht dat de volgende stellingen, die voor een deel tevens samenvatting zijn, bij kunnen dragen tot voortzetting van de discussies en aanvatting van verder onderzoek.

- Bevolkingstal en beperkt territorium maken meervoudig gebruik van de ruimte in ons land nodig; bos is een vorm van natuurgebied, die dit meervoudige nut zeker op kan leveren.

- Het beheren van bossen maakt het optimaliseren en combineren van nutswerkingen mogelijk zonder het (natuurlijke) milieu verloren te doen gaan.

- De bosbeheerders zullen vanwege de financiële aspecten van het beheer deskundig, weloverwogen en derhalve maatschappelijk relevant te werk moeten gaan. Gewin op korte termijn lijkt ondergeschikt te moeten zijn aan het nut voor de samenleving op wat langere termijn.

- In ons land bevindt het bos zich overwegend op arme groeiplaatsen, waar vooral de naaldboomsoorten het gewenste veelzijdige nut opleveren. Nieuwe bossen dienen zodanig gesitueerd te zijn, dat ook andere aspecten en met name ook loofbomen grotere kansen krijgen om bij te dragen in de bosvorming. Boomsoorten als es en vooral de diverse populieren geven op korte termijn resultaten, die met andere boomsoorten pas over 60 tot 100 jaar bereikbaar zijn.

- Door overmatige benutting van het bos in voorbije eeuwen leeft bij velen de indruk, dat actief zijn in bossen tot bosvernietiging leidt. Nu en in de toekomst lijken werkgelegenheid en milieuvriendelijke werkmethoden in het bos bij elkaar te horen.

- De maatschappij is bezig te veranderen. De huidige economische recessie is niet de enige oorzaak; er treedt een tijdperk in van (nieuwe) schaarste, waarbij met name de grondstoffen (waaronder hout) en het leefmilieu (waaronder bos en natuur) aan de orde zijn. Er zal gezocht moeten worden naar herverdeling van taken in de samenleving, nieuwe structuren. Hierbij zullen ook het bos, de houtwallen en de grensbeplantingen en hun "diensten" aan de samenleving alsmede de daarbij behorende investeringen en arbeid opnieuw gewaardeerd moeten worden.

- Het lijkt noodzakelijk wat meer te gaan denken in de richting van regionale ontwikkelingsplannen voor bos, natuur en landschap; daarbij kan gedacht worden aan de Veluwe, de Utrechtse Heuvelrug, het Drents plateau, maar ook aan Twente, de Waddeneilanden, de Peel/Midden Limburg, de Kempen en

Zuid-Limburg. Of ook minder traditionele regio's als Fries/Groningsgrensgebied, de Veenkoloniën, de Duinzoom en de Randstad. Binnen de taakstellingen in deze regio's kunnen dan projecten gericht op bos ontwikkeld worden. Het komende meerjarenplan voor de bosbouw kan hiertoe aanzetten geven.

Tenslotte nog een opmerking. Het gezegde "zoveel hoofden, zoveel zinnen" gaat zeker op voor ons bosbouwers. Het is zeer aan te bevelen wat meer aandacht te schenken aan de spreuk "eendracht maakt macht".

Enige literatuur:

Ministerie van Landbouw en Visserij, 1977. Structuurvisie op het bos en de bosbouw. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.

Schimmel, H. 1975. Atlantische woestijnen, de Veluwe zandverstuivingen. Mededeling nr. 142 Rijksinstituut voor Natuurbeheer; Natuur en Landschap nr. 1/2: 11-44.

Sissingh, G. 1976. Betekenis en gevolgen van menselijke ingrepen voor de samenstelling en instandhouding van bossen, speciaal onder Nederlandse omstandigheden. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 48 (3): 86-96.

Sissingh, G. 1977. Bosbouw en natuurbeheer. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 49 (7/8): 229-238.

Westhoff, V. 1976. Het zichzelf handhaven van bos in de gematigde luchtstreken. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 48 (3): 58-65.

Woltersen, J. F. 1974. Leven met bomen en bossen; Geschiedenis, huidige en toekomstige functie van het Nederlandse bos. Agrarische Reeks, Ministerie Landbouw en Visserij, 1974.

Woltersen, J. F. 1977. De vernieuwbare grondstof; Bosbouw, houtgebruik en -verbruik, toen, nu en straks. Agrarische Reeks, Ministerie Landbouw en Visserij.

Persbericht Stichting Industrie-Hout

Toenemende grondstofproblemen bij houtverwerkende industrie; onderzoek op komst

Doordat Nederland zeer weinig bos bezit - ongeveer 250.000 hectare - vreest de Nederlandse houtverwerkende industrie een toenemend gebrek aan grondstoffen. Dit geldt vooral voor de papierindustrie, een van de grootste industriële bedrijfstakken in ons land die hout of daarvan afgeleide grondstoffen zoals pulp verwerkt. De papierindustrie is dus voor een groot deel op import van grondstoffen uit belangrijke houtproducerende gebieden aangewezen. Daar wordt echter ook het verschil tussen aanbod en verbruik van hout steeds minder. Landen als Zweden, Noorwegen en Finland exporteren daardoor geen papierhout meer.

De import van papierhout in Nederland vanuit andere belangrijke houtproduktielanden (Rusland en Canada) is vrijwel *onmogelijk* geworden, mede door hoge transport- en distributiekosten maar ook omdat men in toenemende mate zelf het hout verwerkt. Ook de import van pulp vanuit de bosrijke landen zal steeds grotere problemen opleveren, omdat die landen hun pulpproducten gebruiken om zelf papier te maken. Dit alles heeft ertoe geleid dat een aantal Nederlandse papierfabrieken hout uit Nederland en aangrenzende gebieden, zogenaamd 'regionaal hout', is gaan gebruiken of wil gaan gebruiken. Nu zijn deze fabrieken wel bereid tot meer verwerking van hout over te gaan en daarvoor te investeren, maar zij willen dan eerst de zekerheid hebben dat er geen problemen bij de houtvoorziening zullen optreden.

In dit verband heeft de Stichting Industrie-Hout te Wageningen namens de papierindustrie aan Adviesbureau Arnhem, behorend tot de Heidemij Groep, opdracht gegeven te onderzoeken in hoeverre het aanbod van beschikbaar hout in Nederland en 250 km daarbuiten de vraag naar hout in Nederland en 500 km daaromheen dekt. Deze afstanden zijn niet willekeurig gekozen: 250 km is wat betreft de transportkosten nog aanvaardbaar om het hout te halen, en binnen een straal van 500 km buiten onze grenzen zijn de voornaamste concurrenten van onze Nederlandse bedrijven op deze grondstoffenmarkt te vinden. Het onderzoek is mogelijk geworden door een belangrijke subsidie van het Ministerie van Economische Zaken. Adviesbureau Arnhem zal worden begeleid door een commissie waarin zijn vertegenwoordigd: het Ministerie van Economische Zaken, Staatsbosbeheer, de Industriebond CNV, de Nederlandse Centrale van Hoger Personeel, de Unie van Beambten, Leidinggevend en Hoger Personeel, de Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten, de Stichting Industrie-Hout, Bührmann-Tetterode, Van Gelder Papier, de Koninklijke Nederlandsche Papierfabrieken, Papierfabriek De Hoop, de Verenigde Papierfabrieken Eerbeek en de Algemene Vereniging Inlands Hout.

Het onderzoek zal worden gericht op onder meer de omvang en de aard van de produktie en het verbruik van rondhout in Nederland en aangrenzende gebieden, alsmede op de toekomstige ontwikkelingen daarin. Verder wordt een studie gewijd aan de mogelijkheden om houtafval, bijvoorbeeld uit zagerijen, als grondstof te gebruiken. Het is de bedoeling de studie vóór eind 1978 af te sluiten.